

Opponensi vélemény

Adorjáni Zsolt:

Kallimakhos' *Ektheosis Arsinoes* in der Tradition griechischer Herrscherenkomiastik című disszertációjáról

A disszertáció alcíme (Einleitung, Text und Kommentar) világosan megjelöli a disszertációként benyújtott könyv tartalmát. A mű ugyanis három nagy részből áll, mégpedig egy általános bevezetéből, a szöveg papiruszokon is alapuló vizsgálatából, és a költemény szövegéhez írt kommentárból. Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy első megközelítésben a disszertáció egy hagyományos filológiai munka, amelynek célja alaposan alaposan megvizsgálni egy görög költeményt, megállapítania legjobb szövegét, és előbb földeríteni, majd pedig megmagyarázni, mindent, amit a szöveg nyilvánvalóan vagy rejtve tartalmaz. Ha itt megállnánk, akkor a mű bírálójának a feladata az lenne, hogy a disszertáció egyes soraihoz, az egyes szövegbéli nehézségekhez fűzött megjegyzéseit, megoldási javaslatait számba vegye és elbírálja.

Ha azonban elolvassuk az Előszó első oldalát, ott további eligazításokat találhatunk a szerző szándékát illetően. A IX. oldalon ugyanis azt olvashatjuk, hogy a költeménnyel ugyan már az eddigiekben is többen foglalkoztak, ez a könyv mégis számos újabb, és sok esetben a kutatók eddig kialakított közös véleményétől eltérő eredményt fog az olvasó elé tárni, elsősorban a költemény történelmi háttérének, Kallimakhos költészetében elfoglalt helyének, a műfaji sajátosságoknak, valamint a költemény struktúrájának, a költő utalásainak tekintetében.

Az elbírálendő mű témája nem tekinthető meglepő újdonságnak Adorjáni Zsolt kutatói munkásságában, hiszen már ugyanitt, a Bevezetés imént hivatkozott helyén önmaga leírja, hogy ez a mű szorosan kapcsolódik korábbi művéhez, a nemcsak tartalmilag, hanem fizikai valójában is súlyos könyvéhez, amely *Der Artemis-Hymnos des Kallimakhos* címen jelent meg Berlinben, 2021-ben (ugyancsak Einleitung, Text, Übersetzung und Kommentar alcímmel). Disszertációja bevezetésében ugyan nem említi, de már ezzel a most megvizsgált költeménnyel is foglalkozott korábban, bár rövidebb formában, a *Poesie, Wissenschaft und Macht. Einführung in die alexandrinische Dichtung* című, Heidelbergben, 2024-ben megjelent könyvében (86-94. lapokon), és egy, a *Philologus* 2021-es számában megjelent cikkében.

Mindez azt jelenti, hogy a disszertáció szövege szervesen illeszkedik Adorjáni Zsolt eddigi munkásságába, amelynek sikerét mi sem bizonyítja jobban, mint műveinek megjelenése Németországban, az ottani fontos ókortudományi vagy filológiai sorozatok tagjaként.

A disszertáció végén található, egyébként szokatlanul gazdag szakirodalmi jegyzékben Adorjáni Zsolt tizenhárom saját publikációjára, köztük német és angol nyelvű cikkeire és könyveire hivatkozik. Ez azt mutatja, hogy a disszertáció maga az ő hosszú éveken át folytatott irodalomtörténeti kutatásaiból szervesen kifejlődött eredményeit és nézeteit tartalmazza. Ez a tény már előre sejteti azt, amit a disszertáció szövegét olvasva magunk is megállapíthatunk: a könyv a cím ellenére nem pusztán egy vers szövegét és kommentárját tartalmazza, hanem annál sokkal többet.

Erről azonban valamivel később fogok szólni.

Előbb azt kell megállapítanunk, hogy a Bevezetés (Einleitung) című fejezetben a szerző valóban azokkal az egyéni körülményekkel foglalkozik, amelyek vizsgálata egy költemény esetében indokolt.

A szakirodalom ismeretében ugyanis a szerző igyekszik tisztázni a vizsgált költeménnyel kapcsolatos az olyan elemi ismereteket, mint keletkezésének dátuma, történelmi háttére, vagy az a földrajzi pont, amelyre a költemény egyes sorai utalnak, és így tovább. Épp e legutóbbi kérdésben a disszertáció egy, a közvélekedéstől eltérő álláspontot fejt ki, mégpedig meggyőzően. A szerző érvelése e kérdések tárgyalása során mindig a szöveg egyes szavainak vagy mondatainak értelmezéséből indul ki, és jut el a kérdésre adható legjobb válaszig.

Változik azonban a helyzet, amikor Adorjáni Zsolt a magyarázandó vers műfaját kezdi vizsgálni. Ebben az esetben ugyanis nem a versben található egyes szavakból vagy mondatokból kiindulva vizsgálja meg a költemény keletkezésének egyedi körülményeit, hanem egyrészt a költemény egészét veszi alaposan szemügyre, másrészt a szóba jöhető műfajok általános jellemzőit veszi figyelembe, sőt, amint a disszertáció szövegében láthatjuk, azok történetét is. Azaz a bírálendő munka ezen a ponton elindul abba az irányba, amelyik a mű összességét vizsgálva, a legnagyobb erényének bizonyul, amellyel a szerző meggyőzően bizonyítja, hogy a *tudományok doktora* címet megérdemli, és ez az antik, azaz a latin és a görög irodalom átfogó és mély ismerete.

A műfaj tisztázása ugyanis lehetőséget ad a szerzőnek a *threnos* és az *elégia* műfajának áttekintésére Pindarosig és Mimnermosig visszamenően. A vers elemzéséből (és a szerző bibliográfiájából) világosan kitetszik, hogy Adorjáni Zsolt ókori irodalmi ismeretei nem egy szerzőre vagy egy korszakra, és nem egy műfajra korlátozódnak, hanem egységben látja azokat a legkorábbi időktől a klasszikus korszakon át a hellénizmusig.

Tulajdonképpen ezzel a disszertáció megítélésének fő szempontja eltolódik egy új irányba. Ebben a második megközelítésben már nem az a kérdés, hogy a vershez írt kommentár megállapításai a vers keletkezésének egyedi körülményeivel kapcsolatosan helytállóak-e, amint azt fentebb említettem, hanem az a kérdés, hogy a nagy összefüggések vizsgálata, és a belőlük leszűrhető tanulságok összefoglalása helyes-e.

Ugyanebbe a körbe tartozik a vers fölépítésének, lényegének, és az utalások módját vizsgáló fejezetnek a mondanivalója is. Ez a fejezet is a konkrét vers konkrét elemzését tartalmazza, de a szerző ebben az esetben is a legkorábbi időkig nyúl vissza az egyes jelenségek, így például a múzsák segítségül hívásának vizsgálatánál. Hivatkozik az epikus hagyományra, valamint az alexandriaiaknál a kilenc lírikus költő közt kanonizált Simonidészre. Ez utóbbinak az invokációját részletesen is elemzi a szöveg, kimutatva, hogy az ottani újítás hogyan él tovább Kallimakhos szövegében. A példát azért említettem, mert ezáltal szeretném érzékeltetni, hogy a korábbi irodalmi művekre történő hivatkozás Adorjáni Zsolt munkájában sohasem elnagyolt, hanem mindig a konkrét szövegek konkrét és részletekbe menő elemzésén nyugszik.

Az elbírálendő dolgozat érdemeit semmiképp sem érinti az a megjegyzésem, hogy invokációt már a második évezredben keletkezett ugariti szövegekben is találhatunk. Akkoriban, úgy látszik, eposz és himnusz még nem vált el egymástól, mindkettőben megtalálhatjuk az istenek segítségül hívását. Föltehetőleg ez mediterrán hagyomány része volt, és föltehetőleg a hasonló hagyomány mögött nem csak a költők hasonlóan működő vallási hagyományai és elképzelései húzódtak meg.

Az Előszó után következik magának a költemény szövegének ismertetése két berlini kézirat alapján. A szerző kimerítő és alapos magyarázatot fűz a szöveg minden sorához. Mivel ő látta és kézben tartotta a kéziratokat, ehhez a részhez az opponens nem tud semmit sem hozzátenni. Annyit azonban bátran kijelenthetünk, hogy a disszertációban található görög szöveg minden bizonnyal megbízható alapként szolgál a fejezet után kezdődő érdemi rész, a kommentár számára.

A kommentárt olvasva elsőként az tűnik föl az olvasónak, hogy az első megközelítésben hagyományos kommentárnak gondolt munka a mintául szolgáló művektől némileg eltér. A költemény keletkezésének egyedi körülményeit a szerző, mint láthattuk, az Előszóban, a szövegkritikai megjegyzéseit és a szöveg értelmezését a második, *A szöveg* című fejezetében tárgyalja, így ezek a problémák alapján véve mind kikerültek a *Kommentár* cím alatt szereplő harmadik fejezetből.

A kommentár tulajdonképpen az Adorjáni Zsolt választotta sorokat és a hozzájuk fűződő kérdéseket úgy vizsgálja meg, hogy a jelenséget mindig a legrégebbi gyökereiig igyekszik visszakövetni. Ha Homérosig nyúlnak vissza a szálak, akkor Homérosig, ha Pindaroshoz, akkor Pindarosig, és így tovább. Azaz az egyes szöveghelyek elemzésén keresztül a disszertáció azt mutatja meg, hogy a költemény milyen mélyen van beleágyazva az ókori görög irodalmi hagyományba. A kommentárt végigolvasva arra az eredményre kel jutnunk, hogy bár Kallimakhos a római neoterikus költők mintájául szolgáló alexandriai hellenisztikus költők közé számított, azaz a költészeti hagyományokat megújította, mégis művészete szervesen kapcsolódott a korábbi irodalmi hagyományokhoz.

Ha a kommentárt elolvassván elgondolkodunk az olvasottakon, akkor immár harmadik megközelítésben arra a fölismerésre juthatunk, hogy Adorjáni Zsolt műve tulajdonképpen egy ókori irodalomtörténeti kézikönyv. Nem abban a hagyományos értelemben, ahogyan az egyes irodalomtörténeti munkák a költőket és az írókat időrendi sorrendben egyenként tárgyalják, hanem abban az értelemben, hogy a mű az egyes irodalmi jelenségeket mindig a görög irodalom hagyományain keresztül mutatja be, amint azt már fentebb is említettem.

Ezen kívül azonban a könyv bizonyos nagy témaköröket kiemelve is megvizsgál. Így például a politikai vezetés és a költészet viszonyát, amelyet a szerző egyébként már egy korábbi, *Poesie, Wissenschaft und Macht* című 2024-ben Heidelbergben megjelent kötetében is tárgyalt. Megvizsgálja az *invokáció* jelenségét, és így tovább.

Ha meggondoljuk, hogy a disszertáció szövegében ez a három egymással összefüggő réteg ismerhető föl, akkor azonnal láthatjuk, hogy egy szokatlan szerkesztésű, ámde bonyolult és gazdag művel állunk szemben. Egy olyan művel, amelynek egyes mondatait nem lehet bírálni, apróbb hibák kutatásának nincs értelme, hiszen tárgyi tévedés nem található az elemzésekben. Egyedül azt vizsgálhatjuk meg, hogy azok a nagy irodalomtörténeti összefüggések, amelyeket a szerző az egyes fogalmak elemzése során fölvezet, illetőleg azok a hagyományláncolatok, amelyeket az egyes szöveghelyek magyarázatakor megállapít, helytállóak-e.

Mindkét kérdésre igennel kell válaszolni. Adorjáni Zsolt disszertációja a görög (és részben a római) irodalom alapos és átfogó ismeretéről tanúskodik. Ezek birtokában Kallimakhos töredékesen fennmaradt művét egyedülálló gazdag kommentárral látta el. A *tudományok doktora* címet messzemenően megérdemli.